

іван монолатій

*іван
монолатій*

«свої»/«чужі»

ІДЕНТИЧНОСТІ

Галицько-львівські

сюжети еволюції

ідентидів

На формування ідентичностей населення східних провінцій Австрійської імперії кінця XVIII – початку XIX ст. однобічний вплив мала історична доля кожного конкретного овиду/околу – чергування чи зміну культурних традицій/індустрій, що домінували на західноукраїнських землях. При цьому засобом запровадження цієї культурної традиції/індустрії в регіоні були як політична влада або її зміна, так і економічна доцільність. Їх увиразнює типологія швейцарського етнолога П. Сантливра, який виокремлює три типи ідентичностей, похідних від культурної та лінгвістичної окремішності території. По-перше, це історична і спадкова ідентичність, яка спирається на важливі для спільноти події минулого або/та суспільно-культурний спадок, спадок природний і суспільно-економічний; по-друге – перспективна ідентичність, яка спирається на регіональні проєкції, інакше кажучи є ідентифікацією, пов’язаною з більш чи менш конкретним уявленням про минуле регіону завдяки врахуванню (або неврахуванню) його історії і по-третє – ідентичність переживання, яка є відображенням повсякденного способу життя мешканців регіону, що може поєднатися з елементами історії, передбачення та спадщини [1]. Щоправда, ідентичності частіше, аніж ні, означають проєкування уявленої групи на певний історичний простір. А кордони, на які спиралася уява, здебільшого не були визначені наперед, а були об’єктом змагання між різними національними та імперськими проєктами [2].

Проте, якщо на 1800-ті рр. на обширі Австрійської імперії станова й територіальна ідентичності ще існували, але поступово трансформувалися в національні, то, приміром, на досліджуваних теренах вони були ще досить ви-

разними [3]. Починаючи з кінця XVIII ст., австрійська влада легітимізувала дві основні ознаки етнічності. Зокрема для розрізнення русинів і поляків віденський уряд офіційно використовував категорії мови і конфесії. У «Меморіалі руської нації для з’ясування її становища» (1848 р.) особливості руської нації означено так: «Русини відрізняються від поляків мовою, письмом, звичками і церковним обрядом» [4]. Вибір минулого і його кодифікації красномовно свідчили про характер руського національного дискурсу: «Колись і ми були самостійним могутнім народом під своїми князями з роду Володимира Великого. [...] Країна втратила свою політичну незалежність, однак нарід залишився вірним своїй національності» [5].

Одночасно в символічних дискурсивних конструкціях того часу зовсім не згадувалася неповна соціальна композиція нації, яка складалася тільки з «хлопів і попів» [6]. Тож населенню цих теренів тривалий час бракувало національного самоусвідомлення: у 1822 р. селяни із Станиславівського округу у відповідь на утиски місцевого поміщика просили австрійських чиновників переселитися в іншу «націю» – Буковину. Натомість буковинські селяни-українці називали Галичину «Лядчиною» (Польщею). А от польські селяни-мазури із Західної Галичини ще в середині XIX ст. називали себе «цісарськими», а панів – «ляхами» (поляками) [7]. Як бачимо, на формування ідентичності населення досліджуваного регіону в складі Австрійської імперії спочатку виразно впливав становий поділ, а вже потім за певних обставин у ній з’являється етнічний компонент.

Важливою ознакою донаціоналістичного періоду була й наявність територіальної ідентичності. Зокрема руську націю в 1848 р. уявляли собі як територіальну спільноту і русини

заявляли про свої права та особливі привілеї на власній національній землі. Територіальну ідентичність артикулювали принаймні щонайменше два визначні діячі того часу – Василь Подолинський і Рудольф Мох. Перший зауважував, що кожна нація має право власного дому і це – її «природне право» [8], а другий говорив про «нашу вітчизну», яка в нього співзвучна з «нашим любим народом», а не з Австрійською імперією [9]. Зауважмо, якщо зазвичай політичні еліти і державні інститути змагаються у спробах перетворити культурні відмінності між людьми на політичні відмінності між народами, на основу територіальності останніх (сприйняття «своєї» і «чужої» території і є важливим чинником ідентичності) [10], то в нашому випадку такими «змагальними» центрами були тільки очільники регіональних, почасти релігійних еліт.

Особливістю територіальної ідентичності населення Габсбурзької монархії можна вважати й те, що територія тут виступає як основний градієнт і є чинником соціалізації індивіда і політичної мобілізації. Колективні уявлення, групова солідарність (як і відповідна система мітів і символів) тут не просто «прив'язані» до певної території, але й сформовані відповідно до домінуючої тут соціонормативної і політичної культури [11]. Зокрема ідея територіальності національного надихала різні проекти реорганізації монархії і поділу її на провінції за національним принципом: «... русини хочуть єдності і добра спільної вітчизни, але хочуть єдності моральної, духовної, не фізичної, механічної, хочуть добра спільної вітчизни, у якій би себе як народ могли бачити і пізнати; хочуть бути самоціллю, а не служити іншому народу, хоч би і братові, як засіб; хочуть, щоб їхня вітчизна була Швейцарією, яка складається з рів-

них народів, що себе взаємно поважають, а не Лакедемонією – країною спартанців та ілотів, що хочуть бути народом і стати знову в шерензі Народів Європи» [12].

Отже руські інтелектуали 1840-х рр. бачили реорганізацію світу за національним принципом містичного союзу між землею і людьми – союзу, який творить націю. Якщо ж розглядати ідентифікаційні практики самого поняття територіальної ідентичності у вертикальному вимірі, за висхідною (від мікроідентифікації з «малою батьківщиною» до макроідентифікації із, приміром, «загальноімперським громадянством»), то в цій ієрархії знайдеться місце і для національної (громадянської), і для етнічної ідентичності. Дещо пізніше і підручнику для початкових шкіл 1850-х рр., який містив і розлогий виклад ідеології австрійського абсолютизму, писали: «Той край, в котром кто уродился і виховался, ілі в котром кто на всегда осіл, називається отечеством» [13]. Тут власне і простежується дискурс територіальності – необхідної умови модерної ідентичності. Адже самоідентифікація людини з певною територією – етнічною і/або політичною завжди має ієрархічний характер. Зазвичай людина відчуває себе одночасно мешканцем і своєї країни, і одного з її регіонів, і конкретного населеного пункту (місцевості). При цьому різні рівні територіальної ідентичності відіграють різну роль – підкорення або панування [14].

Інший ракурс проблеми – ідентичність релігійного штибу. Тривалий час релігійний ексклюзивізм перешкоджав формуванню сильної і тривкої етнічної свідомості [15], аж поки доба націоналізму не спромоглася об'єднати спільноту на новій, політичній основі – національній ідентичності, яка, правдоподібно, історично виловилася саме з християнської

традиції [16]. У досліджуваний період релігійність могла мобілізувати й підтримувати етноконфесійні спільноти так само, як і навпаки [17]. Фактично це було продовженням середньовічної традиції, згідно з якою конфесійна й етнічна належності багато в чому збігалися, а то й були тотожними. Однак якщо в XVI–XVIII ст. домінуючим був поділ світу на полярні протилежності, недовіру й упередженість до всього «чужого» в національному, мовному та головним чином віросповідному аспектах [18], то людина ранньомодерного часу дедалі більше прагнула долати численні перепони на шляху до взаєморозуміння, позбуватися відчуженості всупереч релігійній та етнічній ворожнечі [19]. В хронотопі нашої студії саме релігія набувала абсолютного значення, коли через самоусвідомлення особи відбувалося самоототожнення її конфесійної й етнічної належності. За відсутності власної державності, в умовах спільного проживання на західноукраїнських землях християнських (українців, поляків, вірмен, румунів) та нехристиянських спільнот (жидів, караїмів) конфесійний фактор поглиблював почуття етноідентифікації серед населення. Якщо в Галичині розрізняли українця – греко-католика та поляка – римо-католика [20], то на Буковині тривалий час, за умов відсутності етнічної свідомості і не відчуваючи конфесійної різниці між собою, українці та румуни вважали себе «за одну громаду, один народ...» [21]. Це, по суті, приклад того, що релігійні спільноти зазвичай переступають етнічні кордони: вони проповідують або всій нації, або кільком, чи решті світу, навіть коли на практиці релігія призначається одному класові або ж поширюється головним чином серед одного класу.

Тому очевидно, що на умовний рубіж 1840-х рр. (який став переломним для багатьох народів

Австрійської імперії) для етносів західноукраїнських земель проблема вибору ідентичності полягала у взаємозалежності соціальних (пани, кріпаки, хлібороби, корчмарі), конфесійних (греко-католики, православні, римо-католики, протестанти, юдеї) і регіональних (русини, мазури, бойки, гуцули) самовизначень. Правдоподібно, що для населення Галичини і Буковини національна ідентичність у той час існувала на найпримітивнішому рівні: воно знало ким (вони поодинці) не є, адже відмінності у мові, релігії, одязі, звичаях тощо легко вгадувалися на побутовому рівні. Проте тоді у більшості випадків вони ще не усвідомлювали, частинами яких більших народів вони є. Власне кажучи, релігійний ідентид залишався тією демаркаційною лінією, яка розділяла населення регіону на «своїх» і «чужих», насичувала простір міжетнічної соціокультурної дистанції. Поруч із територіальною і становою ідентичністю продовжувала існувати й конфесійна ідентичність, тому нерідко віросповідання бралось лише як національність. Тим більше, що і пізніше абсолютистська система управління заздалегідь позбавляла етноси політичної суб'єктності, адже відносини особи і держави в етнічному аспекті визначалися принципом віросповідання (зосібна у випадку жидів [22]).

З прогресованою секуляризацією суспільства і розвитком ринкової економіки тогочасна людина позбувалася колишніх традиційних зв'язків і опор – станових, конфесійних, родових, нарешті старих персональних зв'язків; людина емансипувалася, стала самостійнішою і незалежнішою; суспільство структурувалося по-новому, замість маленьких і звичних об'єднань виникали великі групи, складалися незвичні, не зовсім ще ясні стосунки. Все це змушувало шукати нові внутрішні і зовнішні

опори; такими опорами стали національні зв'язки: мова і культура – головні особливості національного, які набули особливого значення, об'єднали людей у світі, що змінився; національна свідомість допомагала знайти надіндивідуальну ідентичність і здолати породжену змінами невпевненість [23]. Для людини Нового часу нація стала головною суспільною цінністю і вищою цінністю її внутрішнього світу. Нація, а не стан, не конфесія, не регіон, не рід, не клас, не політична ідеологія, найбільше об'єднала людей (окрім особистих зв'язків), так само, втім, як і роз'єднала їх між собою. Відтепер з нацією пов'язувалося перш за все походження людини, а також її майбутнє. Формуванню людини Нового часу сприяв націоналізм – продукт і знаряддя модернізації. В той же час націоналізм свідчив і про те, що зміни несуть відчутні втрати і людина не завжди здатна впоратися з новими економічними і культурними умовами свого існування [24].

Тогочасне суспільство, яке, по-перше, мало високий рівень соціальної мобільності і, по-друге, робило крок від традиційності до «модерну», стало середовищем генези національної ідентичності. Як зауважує Й. Тернборн, «модерність означала пролом у шаблоні традиційної ідентичності, можливість утечі від переданої в спадок ідентичності родини, місцевості та соціального рангу» [25]. Особливість модерну – падіння авторитету сакральних спільнот, мов та родоводів – глибинні зміни у способі сприйняття світу, який більш ніж коли робив націю «мислимою» [26]. З цього часу нація обумовлювалася особливим способом осмислення часової і просторової єдності. Він закріплювався різноманітними культурними, територіальними і політичними обмежувачами соціального простору, такими як мова,

політичні кордони, адміністративні структури тощо [27].

Специфіка уявленої національної спільноти, а також способи і механізми, за участі яких відбувалося її становлення, зумовили таку конфігурацію змісту національної ідентичності, в якій загальна культура і в першу чергу єдина, стандартизована мова, територіальні межі і політична рівність у цих кордонах у своїй єдності забезпечували уявлення обмеженої і суверенної національної спільноти. Ба більше, саме ця єдність створювала можливість існування кожної з ознак національної ідентичності. Так, реалізація громадянської рівності не могла здійснюватися без єдиної культурної основи й усвідомлення національної території як спільного «власного» простору для реалізації політичної волі спільноти громадян. У той же час загальна культура вимагала політичного захисту для свого розвитку [28]. В умовах незворотної диференціації суспільства, починаючи з XVIII ст., колективна самосвідомість, яка раніше спиралася на релігію (скажімо, уявлення про політичне панування «Божою милістю»), за деякий час мислить існування держави як спільноти політичної з власною традицією. Духовна ідентичність нації відтепер ототожнювала територію і народи як ідеальну абстракцію – реальні території і народи тепер вважалися продовженням трансцендентної сутності нації [29]. Ймовірно, що тогочасне «високе» суспільство диференціювалося не так за мовними чи «національними» ознаками, як за становими. Приміром, для австрійського історика культури М. Чакі різниця між людьми, які обслуговували двори чи резиденції аристократів, простежувалася головним чином не в тому, якою мовою вони говорили (і не в якихось інших ознаках їх етнічного походження), а в одязі,

адже саме за ним і заховували до того чи іншого соціального прошарку (стану) [30].

Оскільки поріг Нового часу Центральна і Східна Європа переступила з величезним запізненням, вважається, що народи регіону умовно «проспали» той час, коли етноси західної цивілізації вже конструювали централізовану державу. Однак, як свідчить історія, на сході континенту зовнішні фактори і динаміка суспільного розвитку породили національну ідею раніше, ніж громадянське (буржуазне) суспільство. Тож національна ідентичність, а за нею й націоналізм, які зароджувалися на східноєвропейських теренах, були змушені, з одного боку, приймати капіталістичну модернізацію, а з іншого, відкидати її. Йшлося про боротьбу ідей колективізму і рівноправ'я проти індивідуалізму капіталістичного вільного ринку і похідної від нього соціальної диференціації [31].

До того ж культурна багатоманітність досліджуваного хронотопу, яка сприяла процесам акультурації і взаємодії культур, постійно таїла в собі ще й початки етнічних суперечок. Власне й основа «багатомовності» виливалася у відторгнення всього «чужого» і прагнення кожної етнічної спільноти до самоутвердження. Саме етнічні і мовні відмінності набули політичного значення у XIX ст., коли національна ідеологія почала акцентувати самобутність та етнічну однорідність окремих націй, їхніх культур і мов, тобто почала ставити на чолі не те, що об'єднувало б народи, а те, що їх розділяло б [32]. Реальна політична практика, як відомо, чимраз більше наголошувала на етнокультурних відмінностях і тим самим сприяла дестабілізації т. зв. земельної унії Габсбурзької монархії, рівно ж дестабілізації окремих її «королівств і земель», адже дуже швидко по

тому кожна з цих земель, як і монархія загалом, характеризувалася мовною й етнокультурною гетерогенністю. Якщо ж традиційна національна свідомість тільки відповідала потребам людини в тій чи іншій національній належності, то новопосталий націоналізм активно переслідував визначені економічні, політичні, соціальні і культурні цілі, намагався досягнути їх будь-якими шляхами, включаючи примус і насильство, і підносив єдність і самовизначення нації в ранг найвищої цінності, якій у разі конфлікту мусили підкоритися всі інші міркування [33]. Тим паче, що численні революції, які потрясли європейський континент до 1848 р., показали, що хто бажав більше свободи, той намагався знайти її в національній державі. Конструювання ж національної ідентичності гарантувало б неперервне зміцнення легітимації, а також право і владу єдності як священної і найвищої цінності [34].

Боротьбі за національні території в 1848 р., яка спалахнула навколо нового національно-політичного устрою Габсбурзької монархії, передували боротьба за державне відокремлення Бельгії від Нідерландів, національні збурення в Німеччині й Данії в суперечці за Шлезвіг та Гольштейн, Райнська дипломатична криза 1840 р. між Францією та Німеччиною [35]. Однак на початку XIX ст. Австрія стояла поза коловоротом реформ, її оминули й революційні потрясіння, що стали наслідком Липневої революції 1830 р. у Франції. До того ж проголошена 1804 р. Австрійська імперія увібрала в себе всі королівства і землі, які перебували під владою Габсбургів, певною мірою залишивши за ними автономні політичні права. Тому ідеї Австрії як держави, яка об'єднала довкола себе ці землі, в XIX ст. протистояла не лише національна (насамперед мовна, етнічна та чимраз більша

національно-політична) самосвідомість населення кожного з цих субрегіонів, але й (причому якраз передусім) відсутність спільної мови і спільної конституції як уявленої опори «австрійського» громадянського суспільства, яке б простиралося на цілий центрально- і східноєвропейський регіон. Форму та зміст політичних і соціальних явищ, що мали місце в першій половині XIX ст. – від соціального протесту до перших національних проєктів – великою мірою визначив просвічений абсолютизм.

Зазвичай етнічні витоки – домінуюча тема в націоналістичній риторичі. Оскільки ідея об'єднання в національній державі – показник діючої ідентичності, а етнонації ставлять такі завдання (реалізовані в той чи інший спосіб, у т.ч. в результат етносепаратизму), то ідентичність, припускаємо, вже сформована. Або навпаки: вона функціонує на рівні етнічної еліти, яка «тягне» групу за собою. В той же час націоналістичний дискурс, зауважує К. Калхун, як правило, зосереджується на великих основоположних ідеях або революціях [36]. Показником функціонування національної ідеї можна вважати й той факт, що в той час, коли інші тодішні революції ставили за мету об'єднати нації в одній державі, спільноти, що проживали в Австрійській імперії, шукали шляхів виходу з неї. Це подвійно важливо, бо процеси формування держави відіграють важливу роль у сприянні інтеграції націй і, відповідно, важливості національних ідентичностей [37].

Промовистий приклад на обширі досліджуваного хронотопу – т. зв. Галицька різанина 1846 р., коли австрійський уряд скерував енергію стихійного селянського бунту проти місцевої польської шляхти [38], яка виступила з гаслами національними, міцно переплетеними із соціальними. Разом із польськими конспірато-

рами у галицьке село прийшли ідеї про національну ідентичність і можливість зміни політичної системи. Це був наслідок спроби тогочасних польських революціонерів реалізувати один із перших емансипаційних проєктів у Центрально-Східній Європі – здобути польську національну державу шляхом збройної боротьби [39]. Її невіддільною частиною мало стати соціальне визволення селянства. Однак якщо йдеться про Галичину, то «повстанці тут гинули не від куль австрійських солдатів, а від кіс і сокир «польських» селян, котрі, замість того, що приєднатися до повстанців, допомогли австрійському уряду завдати їм поразки» [40]. Власне події 1846 р., в ході яких озлоблені землероби вбивали своїх панів цілими сім'ями, були на руку Відневі. Австрійська влада представляла поляків і польську ідею як нелояльних до імператора [41], чим імпліцитно визнала слабкість імперії, нестабільність чинних владних відносин.

Ймовірно, що події 1846 р. в досліджуваному хронотопі свідчили про стихійний, локально обмежений протест, який мав власну національність (яка, щоправда, не відповідала національності організованої й інституціоналізованої революції), але був, очевидно, не менш ефективним. Тим більше ці події пригадали польське повстання 1830–1831 рр., справа якого, за визначенням І. Франка, «...серед руської молодіжі... стрітила... не менш гарячих противників» [42], значна частина яких стояла на боці правлячої династії.

На нашу думку, стихійна революція не була розрахована на тривалий період, вона проходила неорганізовано чи майже неорганізовано, нерідко вдавалася до насилля або погроз застосувати насилля як засіб ведення переговорів. У своїй «галицькій» перспективі вона була

обмежена локальною територією, а нація й національна держава до її цілей не входили. Така революція національними категоріями абстрактно не мислила, тому нація й національна держава до її цілей не входили, а на місцях висувалися конкретні вимоги, які потрібно було виконати в короткий термін. Окрім того, стихійна революція наслідувала раціональні зразки, породжені конкретними життєвими обставинами, до яких ідея «нації» на перших порах не належала.

Проблема подальшого функціонування самої Австрійської імперії, а отже і національних територій, що входили в неї, виявилася нерозв'язною і стала непереборною перешкодою у виконанні головного завдання революції – національного об'єднання. До того ж національні ідеї і національні конфлікти перепліталися, зливалися і стикалися з конфліктами політичними і соціальними. В 1848 р. давно омріяний виступ народів за свободу загрожував обернутися на боротьбу національностей одна проти одної. Домінуючим тут був погляд, що нова світова система держав може надати свободу кожній нації [43]. Адже до того часу, як зауважує П. Гай, панівним був специфічний етнокультурний складник Габсбурзької монархії, піддані якої постійно усвідомлювали себе протиставленням інших національностей, відчували невпевненість у власній національній ідентичності [44]. Закономірними є узагальнення Д. Лангевіше: «... всюди, де були змішані національні регіони або де конкурували між собою національні претензії на певні землі, революційно налаштовані національності з територіальними поступками мирилися дуже й дуже неохоче. А коли й мирилися, то не тому, що хотіли зберегти між собою мир, а через те, що давні державні владні інститути ще не зовсім

уписалися в нові національні моделі легітимности» [45].

Під час революції 1848 р. в Австрійській імперії Габсбурги вперше у своїй історії вирішили внутрішньополітичну проблему способом, який навряд чи сприяв скріпленню єдності імперії – зіткненням її народів між собою. Сьогодні, як зауважують історики, важко однозначно сказати, чому Відень пішов на такий крок – чи то з відчаю, чи то внаслідок логіки ультраконсервативного мислення, головний постулат якого – міцність і непохитність головних політичних акторів. Був і інший аргумент, який пояснював політику династії в 1848 р. – Габсбурги не розглядали всерйоз ідею співпраці з підвладними їй непривілейованими народами. Їх правлячий дім «вітав» як тимчасову силу, яку можна протиставити німцям і угорцям [46].

Як правило, національна ідентичність знаходить свій головний прояв у горизонтальній ідентифікації членів певної спільноти як співгромадян. Тож акцент при цьому робиться на загальнонаціональних цінностях – національному інтересі, національній безпеці тощо [47]. Гадаємо, що події 1848–1849 рр. слід розглядати як інституціоналізовану революцію, яка мала свої цільові перспективи, форми і сфери дій. Вони виявилися в політиці шляхом організації, участі в політичних спілках, різноманітних об'єднаннях за інтересами, підписуванні петицій тощо. Завдяки політиці, яка дала змогу досягати загальнонаціональних цілей і формувати передусім через перші газети національну (вже не локальну) громадську думку, відбулося спрямування революції в легальне русло. Згодом завдання досягнення своїх цілей ставилися через рішення парламентських фракцій.

За визначенням істориків, руський дискурс 1848 р. залишався монархічним, але був анти-

феодалним: була надія, що селянство, звільнившись із кайдан феодальних стосунків, стане свідомим представником громадянського суспільства, окремішньої національності, належно представленої у відповідних політичних інституціях. Приміром, у заклику до народу, виданому Головною Руською Радою (далі – ГРР) з нагоди виборів до рейхстагу, говорилося: «...Браття Русини! Возсім се сердечне і щире за руки, не даймося при виборах поводити особистим пожитком, думою, ненавистею... [тільки] єдиною і чистою мислею воскресення рускої народности...» [48].

Найбільший поштовх до сепарації галицьких українців з-під польських впливів та формування власних політичних структур мало заперечення їхніх прав як окремої нації лідерами польського національного руху. Останні виступили з програмою широких демократичних перетворень і відродження втраченої державности. Тому під час підписання петиції до імператора 19 березня 1848 р. К. Вінковський звертався до греко-католицьких семінаристів: «Не забувайте, що ви руське плем'я, окреме від поляків, що у вас инша національність, своя історія, своя мова, – словом, що ви – русини» [49].

Поза тим український політикум демонстрував лояльність до правлячої династії. У «Зорі Галицькій» від 6 червня 1848 р. знаходимо твердження, що «...Русини... зачали сами о своих потребах радити... осведчили перед цѣлымъ свѣтомъ, чим они суть, и чого желаютъ; осведчили, що хотять свою оутиснену народность подносити, свободы конституційни хоронити и розвивати... але хотять въ звязѣ зъ Австрійов, яко часть до ей цѣлости налещажа, зоставати» [50]. Це було пов'язано з тим, що в той час, коли інші народи імперії, вимагаючи запровадження конституційного устрою і демо-

кратичних свобод, прагнули забезпечити свої національні права, українці не мали не лише досвіду політичної боротьби, належної інфраструктури і відповідного керівництва, але й навіть чіткого усвідомлення свого становища і своїх потреб. Зосібна в «Адресі Русинів» від 19 квітня 1848 р., підписаному найвідомішими галицько-руськими діячами, пересипаному запевненнями у вірності русинів тронові й Австрії, не було жодних політичних вимог і говорилося лише про забезпечення прав української мови в школах, державних установах і судочинстві та гарантії рівноправности для католиків східної традиції [51]. Домінували й заклики до декларованих конституційних свобод і національної рівноправности при поступуванні «в згоді і згоді» з іншими народами. У відозві «Співгромадяни!» зокрема говорилося: «... Щаслива година вибила вже і для галицьких русинів. Натхненні новим життям, вони також прагнуть руху вперед, підняття із занепаду... їхні тенденції не обмежуються виключно тільки до їх власної національності. Вони визнають рівноправність інших національностей... Русини потребують підтримки... їхніх співгромадян. Вони (русини. – І. М.) не мають могутніх національних можновладців, слабкі їхні ряди, натомість невідкладні потреби великі...» [52].

Ось ще одна особливість національно-політичного поступу етнічної більшості регіону в рамках революції 1848 р.: незважаючи на те, що лідери галицьких українців задекларували ідею єдності українського народу, членами ГРР не могли бути вихідці з Великої України та українці латинського обряду, а тільки народжений у Галичині «честный русинъ греческого обряда, признающийся до руской народности» [53]. Як бачимо, тут національна ідентичність, яка містить певний емоційний заряд [54], тісно

переплітається з регіональною. Остання, як висновують учені, належить до її т. зв. горизонтальних типів і поряд з локальною є чи не найближчою до людини опосередкованою опорою самоідентифікації через територію, на якій вона живе постійно [55].

Одночасно відбувалися конструювання регіону як політичного, соціального та інституційного простору, легітимація прав регіональних еліт на владу. Свідчення цього – вимоги поділу Галичини на два адміністративних округи та об'єднання всіх українських земель Австрійської імперії в один коронний край. Проте внаслідок відмови влади від підтримки «вірних русинів» і проголошення «октройованої» конституції 4 березня 1849 р., як згадували лідери русинів, «въ конституційному патентѣ не могли сьмо ся дочитати о подѣль нашей Галиціи на двѣ провинціи. Буковина щаслива – не просячи, зостала краємъ короннымъ, а насъ нещасныхъ, мимо нашихъ просьбъ, мимо прирѣканий силують въ сполцѣ зъ Ляхами зоставати и наши силы въ неостанной борбѣ теряти» [56]. Зауважмо, що з цього часу нерозв'язаність проблеми поділу Галичини стала постійним супутником українсько-польських відносин і каталізатором двостороннього міжетнічного конфлікту.

Прикладом поодинокого пошуку виходу з Австрійської держави може слугувати національно-державницька позиція делегації галицьких українців, яку вони проявили під час Конгресу слов'янських народів у Празі. В листі до командувача угорської революційної армії очільник польського консерватизму Антоні-Зигмунд Гельцель 4 червня 1848 р. у зв'язку з цим зазначав: «Серед галичан – половина русинів, отже знову ці русини підтримуються слов'янофілами у намірах відірватися від Гали-

чини і уконституювати нову державу Мало-російську з частин Польщі, Росії та Угорщини» [57]. Пригадаймо, що дещо раніше, 21 березня того ж року, сучасники-українці стурбовано повідомляли: «Кружляють відомости, що патріоти мають інші наміри і хотіли би незабаром відновити Річ Посполиту...» [58]. На нашу думку, цей випадок свідчив про виразне функціонування національної ідеї – головного індикатора осягнення тією чи іншою спільнотою своєї національної ідентичності.

Починаючи із середини XIX ст., зокрема після соціального й територіального розширення організованого революційного руху 1848–1849 рр., який мислив уже національними масштабами, ідеї нації визначали великі колективні ідентичності. Саме в національних ідеях політизована свідомість убачала систему символів і вольовий імпульс, які виступали духовною основою національних рухів, національної самоідентифікації. Подальшим логічним кроком були стрижні національної ідеології та політичні проєкти майбутнього нації [59]. В їхній орбіті – не тільки тогочасні політичні доктрини, а й художня література, поезія, музика тощо. Саме вони й стали артикуляторами думок про національну самобутність, а також претензій конкретних спільнот на територію. Частина з національних ідей, очевидно, стала ще й новими національними мітами – такими, що конструювалися штучно й були зняряддям націоналізму/національних ідей.

Загальну логіку становлення національної ідеї увиразнює схема чеського історика і політолога М. Гроха: вона відбувається на переході між першим («А») і другим («В») етапами [60]. Зокрема накопичення достатньої кількості «народознавчого» матеріалу підштовхує до первісної етнічної диференціації: відокремлення

свого «ми» від усякого «не-ми», що своєю чергою відбувається за наявності відповідного соціопсихологічного тла – готовності до «патріотичного збудження» (за М. Грохом). Останнє і породжує синтетичний, інтенсивно забарвлений ціннісний погляд на «свою» спільноту як на смисл і долю. А вже на завершальній стадії національна ідея як теоретична самосвідомість національного руху (згідно із М. Грохом етап «С») знову етатизується – перетікає в державну й зрощується з націоналізмом. Отже, як висновує О. Забужко, історично та логічно філософія національної ідеї передусім націоналістична й у певному сенсі вважається його матірчиним ланом [61].

З урахуванням геополітичного об'єкта нашого дослідження додаймо, що ідеї етнічної самобутності українців упродовж 1848–1890-х рр. у той чи інший спосіб артикулювали на колективному рівні зокрема ГРР та політичні партії, а на індивідуальному – В. Подолинський і В. Будзиновський. Вони завершилися вимогою відродження держави на всіх українських етнографічних територіях, сформульованою в праці Ю. Бачинського «Україна irredenta». Невдовзі його підтримали Русько-Українська радикальна партія, Українська соціал-демократична партія та Українська народно-демократична партія.

Формування національної ідеї в культурно-мистецькому і політичному дискурсі XIX ст. проходило в тісному зв'язку з розвитком літературної мови і театру т.зв. недержавних народів імперії, зокрема й українців. Інтерес до національного фольклору, панування романтичної поезії в літературі вводили Галичину в загальний контекст слов'янського національного відродження, а отже й України – через спільність базових постулатів та ідейних установок, розвиток

національних культур, відродження національного духу [62]. Відданість тогочасній національній ідеології, яка базувалася на мовних та етнічних факторах, за визначенням М. Чакі, стала синонімом лібералізму, синонімом захисту свободи і демократії [63].

У роки, які передували революції 1848 р., коли в Габсбурзькій монархії посилено пропагували ідею всеосяжної австрійської державної нації, структурною прикметою національної ідеї етнічної більшості західноукраїнських земель стала поява першого західноукраїнського альманаху «Русалка Дністрова» (1837 р.). Він, що, за визначенням І. Франка, «...вказуючи виразно єдність малоруського народу на Україні і в Галичині... підносить... протест проти розполовинення одного народу між дві держави» [64], розпочав генеалогію української ідеї в XIX ст. на західноукраїнських землях. Уже в «Передговорі» цієї визначної пам'ятки літератури та ідеології зазначалося, що «Рускій (читай – український. – І. М.) нарід буў великим и величаним, порозумѣў обняў природу, чтиў и до серця ю пригортаў, и буў мири гаразд и любовь взаѣмна...» [65] На наш погляд, це свідчило про те, що повага до культури власного минулого мала особливу вагу там, де інші фактори цілісності спільноти – наприклад, держава і нація, – були виражені не досить чітко або їх зовсім не було («Мали и ми наших пѣвцѣв и наших учителѣв, али найшли тучи и бури, тамтѣ занѣмѣли, а народови и словесности на доўго ся здрѣмало...» [66]). Приміром, минуле українців, увиразнене красним письменством у «Русалці...», відіграло важливу роль у формуванні їхньої колективної самосвідомості. Воно ж опосередковано підтримувало й ідеї національної єдності, а отже і формацій, які тоді зароджувалися і стали репрезентантами

українців Австрійської імперії під час «Весни народів» – ГРР, «Галицько-Руської Матиці» та ін. Невипадково перша відозва ГРР закликала: «Встаньте, браття, але не до звади і незгоди! Будьмо тим, чим бути можемо і повинні, будьмо народом!» [67].

Суттєвим кроком на шляху функціонування національної ідеї на західноукраїнських теренах стала діяльність українського аматорського театру, виставами якого, за визначенням І. Франка, «скріплялась народність руська, змагався патріотизм» [68]. Першу національну аматорську трупу в травні 1848 р. організував греко-католицький священник з Коломиї, о. Іван Озаркевич, який вдало адаптував твори наддніпрянських українців І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та С. Писаревського до місцевих умов. Зокрема оригінальні пісні замінено покутськими співами, головні дійові особи отримали «галицькі» імена (приміром, Наталка стала Анничкою) і т. д. У травні 1848 р. вперше в Галичині відіграли «Наталку Полтавку»: «...він (І. Озаркевич. – І. М.) злокалізував твір Котляревського, переніс місце його діланя на своє рідне Покуття, повставляв зовсім інші пісні, переважно притесані трохи ad hoc покутські пісні народні, і дав штуці новий титул: “Дівка на відданню, або на милування нема силування” [69]. Оскільки у коломиїській переробці не згадувався справжній автор комедії-опери, це дало причину до жартівливої поговорки, що «в 1848 р. небіжчик Котляревський був у Коломиї» [70]. Отже, керуючись типологією М. Чаки про ментальність та ідеологію видовищ [71], а також концепцією Л. Резникової про співвідношення модерну й історизму [72], можна стверджувати, що постановки аматорського театру в Галичині 1848–1851 рр. виконували щонайменше три функції. По-перше,

вони організовували суспільне життя в окремо взятому хронотопі (скажімо, в тогочасних театральних осередках – Коломиї, Львові і Перемишлі), приводячи в дію механізми саморегулювання конкретного соціокультурного середовища (специфічної культурної конфігурації) через схвалення і засудження (часто через протиставлення позитивних і негативних образів). По-друге, сам художній твір (оригінальний чи адаптований) уже був продуктом певного культурного цілого: оскільки його розуміння могло бути забезпечене лишень у випадку використання «слів» (кодів), запозичених з його культурного контексту, то «чужі» коди, які б використовувалися у творі, залишилися б у багатьох випадках незрозумілими. І по-третє, коли твір мистецтва, скажімо, критикував реалії тогочасних культур (низької/високої), в рамках яких перебував індивідуум або цілий суспільний прошарок, коли вони викривали тодішні механізми чи намагалися виправити ситуацію, тобто коли вони іронізували над певними (зокрема, політичними) моделями поведінки, висміювали ці моделі або знеславлювали їх, вони могли внести в культуру, яка розвивалася, певні зміни і доповнення.

Оскільки формування національних ідей у досліджуваному хронотопі було пов'язане з процесами модернізації та включення в загальноімперський контекст, найдієвішими засобами самоідентифікації виступали думки про національну самобутність. Швидкому поширенню її елементів сприяли літературні твори, які відігравали суттєву роль у формуванні національних цінностей [73]. Зважаючи на висновки Г. Бгабга про вивчення нації через її «розповідність» і таким чином будування поля значень і символів, що асоціюються з національним життям [74], суттєвою є теза, що ідеологія кон-

цептуалізується з погляду артикуляції елементів заглибин національної культури. Ми можемо припустити, що повсякденне життя етнофорів демонструвало постійну зміну ідентичностей залежно від домінуючого контексту [75]. Ключовим принципом тут виступатиме ототожнювання та самоототожнювання як механізми наближення художньої дійсності до дійсності читача [76]. Їх ми простежуємо у творах, мабуть, найвідомішої «трійці» з австрійської Галичини – австрійця Леопольда фон Захер-Мазоха, українця Івана Франка та жида Йозефа Рота [77].

Так, приміром, національні стереотипи, ненависть між народами, взаємну упередженість між українцями і поляками в Галичині Л. фон Захер-Мазох ілюструє приказками – польською «Як довго існуватиме світ, поляк не був і не буде русинові братом» та українською «Що лях, то враг» [78], почутими, мабуть, у Коломийському повіті, про що свідчить його «Дон-Жуан з Коломиї». Описуючи галицьке повсякдення, письменник зауважував «... смуток... так притаманний... українцям... відчуття неминучості» [79]. Стосовно ж жидів, то вони були для автора «важливою підпорою австрійського уряду». На думку Л. фон Захер-Мазоха, «звичайний єврей ще й зараз, подібно до селянина, налаштований до цісаря, натомість єврей освічений, який гордо називав себе німцем і кокетував з німецькими ідеалами, тепер так само кокетує з ідеями польськими» [80].

Радше за все авторові йшлося про те, щоб художніми засобами проблему унаочнити політичної лояльності й не/громадянськості жидів досліджуваних теренів щодо центральної і місцевої влади. Адже, згідно з віршем «Наша надія» жидівського поета з Галичини Нафталі-Герца Імбера, жидам західноукраїнських зе-

мель радше йшлося про омріяну землю власної держави: «Поки серце єврея б'ється / і погляд його звернений на схід, / ще не загублена наша надія, / двотисячолітня надія, / бути вільним народом / у своїй країні, / країні Сіону та Єрусалима» [81]. Згодом ці рядки запозичив сіоністський рух для жидівського національного гімну «Атіква».

Єрусалим як кінцева мета жидівства в діаспорі був об'єктом роздумів і найбільшого жидівського письменника Модерного часу, уродженця Бучача Шмуеля-Йосефа Агнона (Шмуеля-Йосефа Чачкеса). Саме йому припала честь уперше ввести іврит до кола мов сучасної світової літератури і стати першим з письменників-нобеліантів, що писали цією мовою. У своїй Нобелівській промові Ш.-Й. Агنون казав: «Народився я в одному з міст Вигнання. Але за всіх часів думав я, начебто народився в Єрусалимі» [82].

Додаймо, що поруч із декларованим бажанням досягнути нову, Обітовану, землю, в тогочасній поезії жидівських авторів кінця XIX – початку XX ст., вихідців із західноукраїнського регіону, віднаходимо топос рідної землі, рідного містечка, колективної ідентичності, рідше – Єрусалима, Сіону та Ізраїлю. Це, зокрема, поезії Велвла Збаржера (Вольфа Еренцкранца), Іцхока-Лейбуша Переца, Моріса Розенфельда, Мойше-Лейба Гальперна, Шмуеля-Якова Імбера, Зіши Ландой, Мейлаха Равича (Захарії-Хоні Бергнера), Урі-Цві Грінберга, Іцика Мангера, Малки Лі (Малки Леопольд-Рапппорт) та ин. [83]

Проблема національної самотності галицьких жидів була б неповною без характеристик, висловлених Іваном Франком у його романі «Перехресні стежки». На нашу думку, для з'ясування сутності юдео-християнської амбі-

валентности в досліджуваному хронотопі досить показовим є діалог бурмістра Рессельберга з лихварем Вагманом: «... Жиди звичайно асимілюються не з тими, хто ближче, але з тими, хто дужчий. У Німеччині вони німці... але чому в Чехії також німці? В Угорщині вони мадяри, в Галичині поляки... в Варшаві та в Києві вони москалі... Чому жиди не асимілюються з націями слабкими, пригнобленими, скривдженими та вбогими? Чому нема жидів-словаків, жидів-руси́нів?...» [84]. Очевидно, що на цьому етапі за жидами визнавалося право інтеграції в суспільства, в межах яких вони перебували. Одночасно політична компліментарність (коли жиди намагалися забезпечити собі захист, доказуючи свою цінність) означала – що більше благ жиди отримували від влади, то більший вплив на них мала її (влади) панівна культура. Саме тому жидівство діаспори, висновує Р. Вайс, завжди й усюди підкорялося наказам місцевої влади, незалежно від того, наскільки міцним було її керівництво [85]. Відомо, що жиди вважали взаємовигідним пристосовуватися до народів, серед яких проживали. Вони не передбачали, що деякі народи не повірять цій адаптації. Адже, згідно з теорією Р. Вайс, унікальне ставлення жидів до мови, хитка національна автономія і політична залежність надавали їм очевидні вигоди в культурному протиборстві. Проте народи, які «володіли землею» (чого не було в жидів діаспори), зберігали собі право перекреслити ці вигоди іншими способами [86].

Чільний приклад цього – Франковий персонаж, асимільований галицький жид, бурмістр Рессельберг – «гарячий польський патріот, один із видніших діячів так званого асиміляційного напрямку» та учасник повстання 1863 р. Як зазначає автор, саме ця обставина стала

«найбільшою рекомендацією для всяких автономічних урядів, для дохідних посад і гонорів...» [87]. Ось як І. Франко характеризує такого «патріота»: «Пан Рессельберг... був кілька літ послом з титулу своєї “боротьби за вітчизну”, належав у соймі до бюджетової комісії і хоч не полишив по собі слідів у історії нашої автономії, то проте, вернувши до домашніх пенатів, тішився великою повагою. Хоч лікар із нього був неособливий, то проте він мав розум, оженившись багато, і, як один із перших багатів міста, ввійшов до міської ради, а швидко потім був вибраний бурмістром. Звільна, зручно він заінавгурував у місті ту жидівську господарку, що з часом зробилася типовою для більшості галицьких міст, ту господарку, що витворює в місті кліки всемогучих жидів – пропінаторів, ліверантів і інших п'явок, прикрашує місто блиском зверхньої культури, запроваджує тротуари, газ, омнібуси, закладає парки і прогульки, але в заміну за ті добродійства немилосердно висисає міську людність, випорожнює каси, вимітає грошові засоби, пустошить ліси і розпродує комунальні землі. Такі патріоти, як Рессельберг, – то найліпша покришка для господарки таких клік, особливо тоді, коли вони особисто незаплямлені, а надто мають і вміють піддержувати добрі зносини з усіма впливовими християнами в місті і в околиці» [88].

Ми можемо додати, що етнічна більшість західноукраїнських земель зазвичай вважала перебування жидів у «своєму» середовищі неприродним явищем. Очевидно, що й вони розуміли, що завжди «чужі» серед народів, які, можливо, емансипували б їх в ім'я гуманності і справедливості. Однак за жодних обставин «своїми» їх не вважали б до часу, допоки вони сповідували б принцип «ubi bene ibi patria» («де добре, там і батьківщина»), зневаживши власні

національні спогади. А пристосування до залежного становища в «чужих» країнах породило політичний наратив, в якому жиди зберігали контроль над своєю національною долею, приймаючи відповідальність за політичне фіаско [89]. Принагідно зауважмо: складну проблему діалектики національного й інтернаціонального зачепив І. Франко в поемі «Мойсей», запроваджуючи поняття «духовної вітчизни» («Лиш дрібненький задаток її Вам отся Палестина») [90], проявляючи філософський сенс головного уроку давньожидівської історії – самовбивчої згубності настанови на національну ексклюзивність.

У наступному прикладі – ситуація іншої площини, коли літераторів цікавила не так конкретика політичної реальності, як сфера культури, в якій, як вони вважали, можна було віднайти такі елементи, що, незважаючи на розбіжності, сприяли б формуванню всеосяжної колективної самосвідомості. Для Й. Рота, який описує польсько-українсько-жидівський Львів, суттєвим є переконання, що «молоді та малі нації чутливі. [...] Національна та мовна єдність може бути силою, але національне та мовне розмаїття завжди становить силу» [91]. Що ж до національної самобутності етнічної більшості Галичини, то її вони «... завдячують Австро-Угорській імперії, де – атож, завдяки хибній політиці німецькомовних австрійців – розквітнули націоналістичні інстинкти взагалі всіх народів. [...] Українським прапорonoсцям національного мислення ще меншою мірою, ніж сіоністам, яким полегшили роботу тисячолітній гніт їхнього народу та його предковічна, релігійно зумовлена замкненість, удалося задовольнити свої претензії на обґрунтовану законність. Проте подібно до Герцлевого сіонізму – жоден інший не привертає уваги більшої,

ніж він, бо ж “сіонізми”, як відомо, є різні – український націоналізм ґрунтується на спротиві, а не на спонтанно-позитивній ідеї» [92]. Міркування ж про долю Дунайської монархії письменник вкладає в уста героя «Маршу Радецького» графа Хойницького, який стверджує: «Ця імперія має загинути. [...] Усі народи створять свої паскудні крихітні державки, і навіть євреї проголосять свого короля в Палестині. [...] Нинішній час прагне створити лише самостійні національні держави! Тепер більше не вірують у Бога. Народи більше не йдуть до церкви. Вони йдуть до національних спілок!» [93].

Як бачимо, ідеї, які через прозові й поетичні твори ставали відомими, здобували своїх противників чи послідовників у середовищі етнічних спільнот. Наслідком цього стало розгортання полеміки щодо формулювання національних програм і національних мітів [94]. Останні, які виконують важливу компенсаторну функцію, необхідні у критичні моменти: коли етнічній групі загрожує втрата культури і мови, коли етнічні меншини борються проти дискримінації та її наслідків, коли народ веде боротьбу за політичну самостійність [95]. Оскільки мітотворення властиве нації, що формується, варто згадати систему М. Гроха, згідно з якою мітотворчість є одним з необхідних кроків у будівництві державності. Проте цей елемент хоча і є першим, йому передують усвідомлення себе нацією, самоідентифікація. Цей момент рівно притаманний як імперській, так і ексклюзивній моделям розвитку національної ідеї [96], тим більше, що після 1848 р. всі концепції рівноправності національностей базувалися на принципі рівноправ'я громадян. Відповідно до цього в основі ідеї ліберальної держави, яка мала виникнути в результаті загального волевиявлення і могла б закріпити за ними

необхідну їм «національну» належність, спочатку дійсно лежала демократична концепція, згідно і якою пропонувалося затвердити законодавчим шляхом не тільки права окремих громадян, але й права різних етнокультурних груп. В умовах безперервного розшарування соціуму така концепція передбачала ще й стримування процесів прискореної диференціації і фрагментації суспільства, зумовлених відомими соціально-економічними перетвореннями: вважалося, що цим процесам могла зашкодити вже сама воля до «національної» єдності [97]. Щоправда, досягнення національної єдності в етнічно багатоскладовій Габсбурзькій монархії було справою надзвичайно важкодосяжною.

Про це свідчать спроби конструювання нових національних мітів у досліджуваному хронотопі [98]. Адже за визначенням російського вченого В. Шнірельмана, міт виконує три найважливіші функції: 1 – виконуючи інструментальну роль, обслуговує цілком конкретне завдання: територіальні претензії, вимоги політичної автономії чи намагання протидіяти культурній нівеляції і збереженню власної культурної спадщини; 2 – не визнає різночитань і відкидає ймовірність кількох рівнозначних гіпотез: він ґрунтується на стереотипізації навколишнього минулого чи ж теперішньої дійсності; 3 – свідомо спрощує дійсність і використовує (неправомірні з наукової точки зору) узагальнення на підставі одиничних і досить часто недвозначних фактів [99]. У нашому випадку особливого значення набували два типи національних мітів – етноісторичний та етнополітичний. Перший з них легітимізував право групи на територію, на розвиток своєї культури і на політичне оформлення аж до вимог повного суверенітету. Другий був невід’ємною рисою етнополітичних рухів і виявляв невдоволення

незадовільним станом свого етносу. Тому-то аналіз мітів такого штибу дозволяє з’ясувати особливості етнополітичної мобілізації і ступінь дієвості націоналістичної пропаганди. Оскільки міт є інтеграційним феноменом, в якому символи національної ідентичності набувають зрозумілого значення (за Дж. Армстронгом) [100], то становлення національної свідомості етнічних спільнот західноукраїнських теренів було одночасно і свідомим полоном історичних мітів. На нашу думку, останні можна цілком обґрунтовано розглядати як характеристики певних виявів суспільної свідомості етнospільнот середини XIX – початку XX ст. як «національних свідомостей».

Знаряддям націоналізму/національних ідей, а також політичного маніпулювання були старі/нові національні міти – про «тирольців Сходу», «Gente Ruthenus, natione Polonus» і «святое историческое посланничество собиранія Земли Русской».

Свій хронологічний відлік міт про т. зв. австрійських русинів як «тирольців Сходу» бере щонайменше з етнополітичних процесів «Весни народів» і прямої залежності від участі в ній поляків. Вони вели революційну пропаганду серед українців, одночасно не визнаючи існування «русинів» як окремої нації. Польські діячі, визнаючи асиміляцію Русі «фактом беззаперечним, природним, загальнозрозумілим», провадили конспіративну діяльність серед українців у пропольському дусі і в інтересах збереження українсько-польської єдності, не рахуючись цілковито з національними прагненнями українців або їх не помічаючи. Розрив цієї єдності під час революції 1848 р. поляки сприйняли як зраду польських національних інтересів. Адже політика ГРР, яка виникла внаслідок революції 1848 р., була діаметрально

протилежною політиці польської етнічної групи: українці виступали за збереження єдиної імперії.

Опосередкованою візиткою такого бачення може слугувати оповідання І. Франка «Гриць і панич», в якому описані події 1 листопада 1848 р. у Львові. Лейтмотивами твору виступають: на макрорівні – придушення польського повстання проти австрійської влади, а на мікрорівні – вбивство українцем Грицем учасника повстання, панича-поляка Никодима Пшестшельського. За цей учинок, тісно переплетений з історичними, етнічними й соціальними чинниками («Панським гарним словам не вір, їх обіцянки май за нізащо, пам'ятай, що їх Польща – то хлопське пекло!»), українця удостоїли медалі за хоробрість, а перед полком оголосили подяку. Героя нагородили відпусткою для відвідання хворого батька і 100 ринськими на дорогу, які особисто зібрав генерал Гаммерштайн між офіцерами. Авторська уява недвозначно завершує твір: «Усе те в Грицевій тямці промайнуло, мов дикий, важкий сон. Він вповні отямився аж тоді, коли дихнув рідним гірським повітрям, уцілував руки батька і матері та привітався з рідною хатою» [101].

Як свідчать факти, русини значною мірою виправдали сподівання австрійських урядовців. За свою вірність монархії вони отримали прізвисько «тирольців Сходу», оскільки саме населення Тиролю на заході імперії виявилось найлояльнішим до Габсбургів. У цьому випадку, керуючись гіпотезою М. Халлера, загальна позитивна соціоекономічна ситуація та розвиток етнонаціональної групи і регіону, де вона мешкає (приміром, Тиролю), зменшують етнічну напруженість і сприяють мирному співіснуванню різних етнічних груп [102]. З українців утворили парамілітарні національні організації

– «Народну гвардію» та «Батальйон гірських руських стрільців», що блокував гірські перевали в Карпатах, щоб не допустити об'єднання польських та угорських повстанців [103]. У сподіваннях знайти підтримку своїм національним домаганням у протидії польським впливам галицький провід демонстрував свою лояльність Габсбургам на відміну від польської шляхти [104], яка аж до 1860-х років була виразно опозиційно налаштована до Австрії і не залишала надій на відновлення польської державності. Проте, як відомо, ГРР як суб'єкт етнополітичного процесу зазнала невдачі. Її головною вимогою був поділ Галичини за етнічним принципом на польську і українську частини, однак починаючи з 1849 р., після укладення австро-польського компромісу, польський вплив у Галичині тільки посилювався [105].

Внаслідок невдачі польського повстання в Росії 1863 р. відбувся крутий поворот польської політики щодо Австрії – від опозиції до проголошення абсолютної лояльності і, як наслідок, співпартнерства в управлінні імперією [106]. До того ж байдужість і упередження українців щодо т. зв. Січневого повстання була неочікуваною і прикрою несподіванкою для поляків, які оцінили її як зраду [107]. Наслідком цього, за визначенням Л. Нагорної, стала українська ідентичність, яка формувалася в Галичині як реакція на послідовно здійснюваний австрійською владою курс на забезпечення польського домінування в краї і відповідно на ґрунті політизації етнічності. Впродовж XIX ст. етнічний складник у фундаменті галицької концепції української нації постійно посилювався і зрештою переріс у виразний антиполонізм [108].

Досліджуваний період був часом формування незмінного кола асоціацій національного характеру поляків – християнських вартостей,

передусім типово польського гатунку католицької релігійності (з яким часом пов'язується формула «твердиня християнства»), сарматизму, польської національної манії величч, романтизму, позитивізму, а понад усе – певної моделі історії та кола літературних текстів [109]. Незважаючи на зростання національного самоусвідомлення етнічної більшості досліджуваного хронотопу, переконання галицьких поляків, що українці не здатні до незалежності, прогресувало. Речниками такого погляду були, зокрема, народні демократи, які мали дедалі більший вплив на крайове суспільство [110], а також консерватори, об'єднані в групі т. зв. Подоляків. Розв'язання польсько-українського конфлікту, на їх думку, виражала максима «Gente Ruthenus natione Polonus», яку від другої половини XIX ст. українці розглядали як вираження ворожої їм полонізації [111].

Подоляки гостро реагували на чимраз більші вимоги українського руху, який мав виразно народницьке забарвлення, його намагання самостійно бути речником народу і відмовляти в цьому праві місцевій шляхті, яка почувалася «трохи русинами», а решта – була польського походження. Прикладом може бути виступ А. Голєєвського в Галицькому крайовому сеймі у жовтні 1889 р. Звертаючись до українських послів, він зауважив: «... не знаю, чи ви тут чужі, чи ми. Бо хто ж вам поставив церкву святого Юра, хто ставив церкви, якщо не ми, руська шляхта? Хто ж, якщо не ми, хто зараз признаємося до ширшої вітчизни, до Польщі... Ми тут віддавна, не як руцизна напливова, бо вона виникла тільки після 1848 р.» [112].

Як відомо, прикладів політичних і громадських речників такої максими було чимало. Її значущим зразком залишається польський магнат, відомий меценат, учений-природознавець

і громадський діяч, граф Володимир Дідушицький (1825–1899), життя і діяльність якого творять цілу епоху в історії австрійської Галичини. Відомий історичний факт: у 1848 р. граф просив єпископа Г. Яхимовича дозволу на перехід з латинського на грецький обряд. Усвідомлюючи своє руське походження, В. Дідушицький, як і більшість історичної аристократії у складі спільної українсько-польської секції від Галичини на Слов'янському конгресі у Празі, записався в його документах як русин, а також вів переговори «по руськи» [113]. Це не завадило йому взяти участь в організації Січневого повстання [114].

Зауважмо: процес перетворення міту «етнічного русина національного поляка» на стереотип віддзеркалює його еволюція. По-перше, цей різновид свідомості був не індивідуальним проявом якоїсь спеціально «зрадницької» чи «угодовської» позиції, а цілком масовим явищем серед української шляхти «поунійних поколінь» (після укладення Берестейської церковної унії 1596 р.), тобто орієнтовно вже з другого – третього десятиліть XVII ст. По-друге, цей міт/стереотип менш за все належить до дилем морального змісту, в основі його лежить соціальний компроміс з територіально-національним патріотизмом (мова й віра предків, відданість «старовині»), сентимент до рідних місць і ширше – до «нашої Русі») та патріотизмом політичним, який ґрунтувався на належності до політичного організму – держави, якій шляхтич (незалежно від того, чи вона персоніфікувалася в особі володаря, чи виступала в новітній абстрактній іпостасі) був зобов'язаний служити вірою і правдою [115].

Етнонаціоналістичні версії минулого західноукраїнських земель сповідували й етнічні росіяни та адепти російської імперської ідеї,

відомі під збірним образом тандему галицького русофільства/москвофільства [116]. Відзначмо, що спочатку політична еволюція старорусинів у бік Росії зовсім не означала їх культурного зросійщення. Радше навпаки, старорусини ревно охороняли специфічні традиції галицької духовності, які, на їх думку, були важливим засобом протистояння польським культурним впливам, у той же час негативно ставлячись до спроб народоців модернізувати український суспільно-політичний процес у Галичині [117]. І навпаки, політичні амбіції москвофілів, передусім у передвиборчий період, були, на думку українців, альянсом з галицькими поляками [118].

Уявлення про Галичину як невід'ємну частину імперії Романових, яку в разі майбутнього військово-політичного конфлікту слід повернути в її територіально-адміністративний організм, тим самим завершивши нібито «святе историческое посланничество собиранія Земли Русской» [119], свідчило про нав'язування/функціонування міту про спільну «етнічну сім'ю». Згідно з ним «свій» етнос розглядався що до споріднених/дочірніх етнічних груп (які заселяли інші землі) в іпостасі «старшого брата». Іншим мітом була безумовна ідентифікація «своєї» етнічної групи з цілком визначеною мовою (церковнослов'янська=російська), яка нібито була рідною йому від самого початку (т. зв. міт про лінгвістичну спадкоємність) [120]. Функціонування останнього міту активно підтримували галицькі москвофіли, які спеціально зверталися до Державної Думи з вимогами захистити російську мову [121], та газетні інформації про утиски росіян [122]. Публічне наголошення на праві та обов'язку захистити росіян у ближньому зарубіжжі стало головним елементом офіційних російських поглядів, які яскраво фігурували в зовнішньополітичних

пріоритетах російських політичних партій [123]. Таке демонстративне зайняття позиції етнічними лідерами та очільниками політичних партій за умови використання моделі Р. Брюейкера було офіційною кодифікацією «головних директив» російської політики [124]. Це підтверджувало наявність російського офіційного вітчизняного націоналізму, головні диригенти якого перебували в Санкт-Петербурзі [125]. Очевидно, що до початку Першої світової війни публічна риторика вітчизняного націоналізму для них уособлювала російський рух щодо зміцнення гегемонійного становища без територіального приєднання ближнього зарубіжжя.

Отже, ми висновуємо, що в нових/старих мітах, які конструювалися штучно, сказати б у «ручному режимі», йшлося передусім про боротьбу за етнічну більшість досліджуваних земель. Кожен із гравців на крайовій геополітичній шахівниці вважав її «своєю» фігурою. Використання мітів актуалізувало емоційний і поведінковий рівні етнічної самосвідомості української спільноти. В окреслених ситуаціях особливе значення мали такі функції міту, як формування колективної ідентичності та її підтримка.

Досліджуваний хронотоп відіграв визначальну роль в артикуляції нових ідентичностей, передусім для галицьких українців. Для них «русинська» самоідентифікація, як узагальнює Л. Нагорна, залишалася найзаплутанішою й невизначеною, оскільки «Русь» в їхньому уявленні символізувала сакральну спільноту і не пов'язувалася з конкретною територією (пригадаймо, що подібні мотиви спостерігаємо в жидів – для сіоністів критерій «територія» досягав рівня універсального ідеалу). Додавалося й те, що самоназва «русин» не мала і виразного етніч-

ного забарвлення. Цю позицію досить виразно висловив один із лідерів краківських консерваторів, граф Ст. Тарновський: «Якби справа руська була справою національності, якби раз довела, що є руською, не російською, тоді знали б що робити: відкрити обійми і серце і дати їй все, що самі маємо, чи колись можемо мати. Така Русь була б якорем і щитом віри, цивілізації і національності проти Росії, але сьогодні вона такою не є» [126]. Тому саме невизначеністю «русинських» самоідентифікацій пояснюються бурхливий спалах москвофільства та його антипод – виразна русобоязнь [127].

Додаймо, що багато в чому відмінною була ситуація на Буковині, етнічна строкатість якої не стала на заваді формуванню її власного етнокультурного типу. Своєрідний топос німецько-жидівської історії й культури, а водночас і атмосферу мультикультурності крайового центру і загалом Буковини сформував міт про Чернівці як «новий Єрусалим» або «маленький Єрусалим на Пруті» [128]. Ця типологічна подібність мовби пов'язувала обидва міста незримими узами, тому звертання жидівських німецькомовних поетів Буковини до цієї теми з психологічного погляду, на думку літературознавця П. Рихла, було певною компенсацією недосяжності справжнього Єрусалима [129]. Про це свідчить полісемантична сакральна мітологема, в якій спресувалися уявлення і прагнення багатьох поколінь буковинських жидів.

Як бачимо, творення (вигадування, уявлення) мітів було лакмусовим папірцем для модерних етнонаціоналізмів. Під час етнічного ренесансу спостерігалось намагання (ре)конструкції етнічних символів [130]: гербів, прапорів, пам'ятників національним героям, творів національних класиків тощо, аж до популяризації гімнастичних вправ, народного співу [131], гри

на національних інструментах і постановки оперет [132]. На кожному з етапів етнополітичного розвитку етнічний фактор мав свої особливості і виражав інтереси тих чи інших соціальних класів чи прошарків. Зазвичай його використовували різні політичні кола, з одного боку, для політизації етнічностей (він визначав специфіку етногрупової динаміки), а з іншого – для скерування соціального протесту в русло міжетнічної боротьби [133]. Відтак усталенню політичної структуризації етнонаціональних спільнот та формуванню їх етнонаціоналізмів сприяло поширення нового критерію ідентичності – етнічного.

1. Монолатій І. Регіональні ідентичності в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини й Буковини 1867–1914 рр.) / Іван Монолатій // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – Вип. 7–8. – Ужгород: В-во УжНУ «Говерла», 2007. – С. 281–298.

2. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Ярослав Грицак. – К.: Критика, 2006. – С. 18.

3. Altgeld W. Religion, Denomination and Nationalism in Nineteenth-Century Germany / Wolfgang Altgeld // Protestants, Catholics and Jews in Germany, 1880–1914. Ed. by Helmut Walser Smith. – Oxford / New York: Berg, 2001. – P. 49–51.

4. Політична провесинь Галичини. До 150-річчя заснування Головної Руської Ради 2 травня 1848 р. / Перекл., передмов. Р. Крип'якевича / (ред.) Роман Крип'якевич. – Львів: НТШ, 1998. – С. 11.

5. Там само. – С. 12.

6. Зярянюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття / Андрій Зярянюк. – К.: Критика, 2007. – С. 81.

7. Грицак Я.І. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я.І. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – С. 13.

8. Визначна пам'ятка української політичної думки середини XIX століття – «Слово перестроги» Василя Подолинського / Передм., перекл. Ф. Стебля / (ред.) Феодосій Стеблій // Записки НТШ. – 1994. – Т. ССХХVІІІ. – С. 144–147.
9. Заярнюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття / Андрій Заярнюк. – К.: Критика, 2007. – С. 83.
10. Колосов В.А., Галкина Т.А., Криндач А.Д. Территориальная идентичность и межэтнические отношения. На примере восточных районов Ставропольского края / В.А. Колосов, Т.А. Галкина, А.Д. Криндач // Полис. – 2001. – № 2. – С. 62.
11. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – К.: ППІЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 54; Лієм А. Зауваги щодо центральноєвропейської ідентичності / Антонін Лієм // І. – 1997. – Ч. 10: Україна і Польща наприкінці XX століття. – С. 4–7.
12. Заярнюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття / Андрій Заярнюк. – К.: Критика, 2007. – С. 83–84.
13. Там само. – С. 110.
14. Колосов В.А., Галкина Т.А., Криндач А.Д. Территориальная идентичность и межэтнические отношения. На примере восточных районов Ставропольского края / В.А. Колосов, Т.А. Галкина, А.Д. Криндач // Полис. – 2001. – № 2. – С. 63; Кувенева Т.Н., Манаков А.Г. Формирование пространственных идентичностей в порубежном регионе / Т.Н. Кувенева, А.Г. Манаков // Социс. – 2003. – № 7. – С. 77.
15. Altgeld W. Religion, Denomination and Nationalism in Nineteenth-Century Germany / Wolfgang Altgeld // Protestants, Catholics and Jews in Germany, 1880–1914. Ed. by Helmut Walser Smith. – Oxford / New York: Berg, 2001. – P. 49, 50.
16. Грицак Я.Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я.Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – С. 17.
17. Монолатій І. Етнічний фактор versus конфесійна належність: західноукраїнський вимір німецьких спільнот / Іван Монолатій // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2008. – № 17 (73). – С. 184–194.
18. Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини) / Мирон Капраль. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2003. – С. 319; Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Вид. третє, переробл. та розширене / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2006. – С. 444, 445.
19. Wandruszka A. Katholisches Kaisertum und multikonfessionelles Reich / Adam Wandruszka // Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band IV: Die Konfessionen. – 2., unveränderte Auflage. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995. – S. XI–XVI.
20. Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772–1914 pp.) / Любов Сливка. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 131–138.
21. Чучко М. «И взят Бога на помощь»: соціально-релігійний чинник в житті православного населення північних волостей Молдавського воєводства та австрійської Буковини (епоха пізнього середньовіччя та нового часу) / Михайло Чучко. – Чернівці: Книги-XXI, 2008. – С. 52.
22. Häusler W. Das österreichische Judentum zwischen Beharrung und Fortschritt / Wolfgang Häusler // Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. – Band IV: Die Konfessionen. – 2., unveränderte Auflage. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995. – S. 633–637.

23. Калхун К. Национализм / Пер. с англ. / Крэйг Калхун. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – С. 38, 41, 47.

24. Там само. – С. 41–43; Романенко С.А. Типология процессов национального самоопределения / С.А. Романенко // Общественные науки и современность. – 1999. – № 2. – С. 66–67.

25. Тернборн Й. Шляхи в/через Модерність // Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша та Р. Робертсона / Пер. з англ. / Йоран Тернборн. – К.: Ніка-Центр, 2008. – С. 188.

26. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. – Вид. друге, переробл. / Бенедикт Андерсон. – К.: Критика, 2001. – С. 25–56; Сміт Е.Д. Національна ідентичність / Пер. з англ. / Ентоні Д. Сміт. – К.: Основи, 1994. – С. 51–78.

27. Водолажская Т. Пространство как методологическая перспектива белорусской идентичности / Татьяна Водолажская // Палітычная сфера. – 2007. – № 9. – С. 74, 75.

28. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Пер. з франц. / Домінік Шнаппер. – Харків: Фоліо, 2007. – С. 162–163, 190–191; Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / Лариса Нагорна. – К.: ІПіЕНД, 2002. – С. 48–49.

29. Хардт М., Негри А. Империя / Пер. с англ. / Майкл Хардт, Антонио Негри. – М.: Практис, 2004. – С. 97, 98.

30. Чаки М. Идеология оперетты и венский модерн: Культурно-исторический очерк / Пер. с нем. / Мориц Чаки. – СПб.: Издательство имени Н.И. Новикова, 2001. – С. 194.

31. Ханак П. Национальная компенсация за отсталость / Петер Ханак // Австро-Венгрия: опыт многонационального государства / Отв. ред. Т.М. Исламов, А.И. Миллер. – М.: РАН, Институт славяноведения и балканистики, 1995. – С. 48, 49–50; Романенко С.А. Типология процессов национального самоопределения / С.А. Романенко // Общественные науки и современность. – 1999. – № 2. – С. 68, 69.

32. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. – Вид. друге, переробл. / Бенедикт Андерсон. – К.: Критика, 2001. – С. 91–107; Llobera J.R. The God of Modernity. The Development of Nationalism in Western Europe / Josep R. Llobera. – Oxford: Berg, 1996. – P. 123–132.

33. Hye H.P. Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation / Hans Peter Hye. – Praha: Karolinum nakladatelstvi Univerzity Karlovy, 1998. – S. 13–32; Grodziski St. Porównawcza historia ustrojów państwowych / Stanisław Grodziski. – Wyd. II. – Kraków: Universitas, 2008. – S. 267–270.

34. Хардт М., Негри А. Империя / Пер. с англ. / Майкл Хардт, Антонио Негри. – М.: Практис, 2004. – С. 107.

35. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Дж. П. Тейлор / Пер. з англ. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. – С. 34–46; Pijl K. v. d. Vordenker der Weltpolitik: Einführung in die internationale Politik aus ideengeschichtlicher Perspektive / Kees van der Pijl. – Opladen: Leske+Budrich, 1996. – S. 74–76.

36. Калхун К. Национализм / Пер. с англ. / Крэйг Калхун. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – С. 126.

37. Szafowal N. Die Ukrainer und Ihre nationale Identität / Nicolas Szafowal // Studien zu Deutsch-Ukrainischen Beziehungen. – München, 1999. – Nr. 3. – S. 116, 125–126.

38. Шимов Я. Австро-Венгерская империя / Сер. «Имперское мышление» / Ярослав Шимов. – М.: Изд-во «Эксмо», 2003. – С. 231, 247–248.

39. Заярнюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття / Андрій Заярнюк. – К.: Критика, 2007. – С. 27, 262.

40. Там само. – С. 29.

41. Frasz Z. Galicja / Zbigniew Frasz. – Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004. – S. 136–143.

42. Франко І. Матеріали і уваги до історії австро-руського відродження 1772–1848 / Іван Франко //

Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. – Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 405.

43. Калхун К. Национализм / Пер. с англ. / Крэйг Калухун. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – С. 236.

44. Чаки М. Идеология оперетты и венский модерн: Культурно-исторический очерк / Пер. с нем. / Мориц Чаки. – СПб.: Издательство имени Н.И. Новикова, 2001. – С. 117.

45. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / Пер. з нім. / Дітер Лангевіше. – К.: «К.І.С», 2008. – С. 39.

46. Шимов Я. Австро-Венгерская империя / Сер. «Имперское мышление» / Ярослав Шимов. – М.: Изд-во «Эксмо», 2003. – С. 258; Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / А. Дж. П. Тейлор / Пер. з англ. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. – С. 62–63.

47. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 62.

48. Заярнюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття / Андрій Заярнюк. – К.: Критика, 2007. – С. 86.

49. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упор. У. Кришталович, І. Сварник. / (ред.) О. Турій. – Львів: Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – С. XI–XII.

50. Там само. – С. XVIII, прим. 39.

51. Там само. – С. XIII, XIV.

52. Петиція, інформації, заяви, листи рад та інше; документи про дискримінацію української мови в Галичині органами австрійської влади. 1848–1851 рр. – ЦДІАУ у Львові, ф. 180, оп. 2, спр. 2, арк. 6.

53. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упор. У. Кришталович, І. Сварник. / (ред.) О. Турій. – Львів: Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – С. 19–21.

54. Калхун К. Национализм / Пер. с англ. / Крэйг Калухун. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – С. 244.

55. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 66.

56. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упор. У. Кришталович, І. Сварник. / (ред.) О. Турій. – Львів: Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – С. XXVII.

57. Терещенко Ю.І. Причинки до історії галицького консерватизму / Ю.І. Терещенко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. – Вип. 4. – К., 2000. – С. 19.

58. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упор. У. Кришталович, І. Сварник. / (ред.) О. Турій. – Львів: Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – С. XIII.

59. Мачкув Е. Нація і грамадзянская супольнасьць / Ежы Мачкув // Палітычная сфера. – 2005. – № 4. – С. 94–97; Řezník M. Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století) / Miloš Řezník. – Praha: Triton, 2003. – S. 92–98.

60. Hroch M. How Much Does Nation Formation Depends on Nationalism / Miroslav Hroch // East European Politics and Societies. – 1990. – Vol. 4. – N. 1. – P. 22–23.

61. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. – 2-ге вид. – К.: Факт, 2009. – С. 39.

62. Механизмы формирования украинской и белорусской наций в российском и общеславянском контексте (дореволюционный период) // На путях становления украинской и белорусской наций: факторы, механизмы, соотношения. / Отв. ред. Л.Е. Горизонтов. – М.: РАН, Институт славяноведения, 2004. – С. 101–105.

63. Чаки М. Идеология оперетты и венский модерн: Культурно-исторический очерк / Пер. с нем. /

Мориц Чаки. – СПб.: Издательство имени Н.И. Новикова, 2001. – С. 200.

64. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. – Т. 26. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 88, 91.

65. Русалка Дністровая: Ruthenische Volkslieder. – Будим: Письмом Корол. Всеучилища Пештанського, 1837. – S. X.

66. Там само. – С. III.

67. Шимов Я. Габсбургское наследие Западной Украины / Ярослав Шимов [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ah.milua.org/history/shimov-1.html>. Дата звертання: 13.07.2009 р.

68. Франко І. Русько-український театр (Історичні обриси) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. – Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). – К.: Наукова думка, 1981. – С. 327.

69. Там само. – С. 324.

70. Там само. – С. 325.

71. Чаки М. Идеология оперетты и венский модерн: Культурно-исторический очерк / Пер. с нем. / Мориц Чаки. – СПб.: Издательство имени Н.И. Новикова, 2001. – С. 25–29.

72. Řezníková L. Moderna & Historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu devatenáctého a dvacátého století / Lenka Řezníková. – Praha: Libri, 2004. – S. 15–21, 22–23.

73. Ibidem. – S. 80–82; Řezník M. Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století) / Miloš Řezník. – Praha: Triton, 2003. – S. 67–70.

74. Бгабга Г. Націєрозповідність (передмова до книги «Нація і розповідь») / Гомі Бгабга // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. – Львів: Літопис, 2002. – С. 738.

75. Матусевич Е. Методологический статус культурной идентификации в современных cultural studies / Елена Матусевич // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Том V. – Чернівці, 2007. – С. 136; Тадевосян Э. В. Этнона-

ция: миф или социальная реальность? / Э. В. Тадевосян // Социс. – 1998. – № 6. – С. 62.

76. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен / Марія Зубрицька. – Львів: Літопис, 2004. – С. 190–191.

77. Cybenko L. Galicia Miserabilis und/oder Galicia Felix? Ostgalizien in der österreichischen Literatur / Larissa Cybenko. – Lwiw: VNTL-Klasyka; Wien: Praesens Verlag, 2008. – S. 115–149; Havryliv T. Identitäten in der österreichischen Literatur des XX. Jahrhunderts. Monographie / Tymofiy Havryliv. – Lwiw: VNTL-Klasyka, 2008. – S. 275–292.

78. Захер-Мазох ф. Л. Венера в хустрі. Повісті / Пер. з нім. / Леопольд фон Захер-Мазох. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – С. 19, прим. 7.

79. Там само. – С. 17.

80. Захер-Мазох ф. Л. Вибрані твори / Пер. з нім. / Леопольд фон Захер-Мазох. – Львів: Літопис, 1999. – С. 33.

81. Вайс Р. Евреи и власть / Пер. с англ. / Рут Вайс. – М.: Текст: Книжники, 2009. – С. 131.

82. Степаненко О. Втрачені та віднайдені світи Агнона / Олександр Степаненко [Електронний ресурс]. Режим доступа: <http://www.ji.lviv.ua/n48texts/stepanenko.htm>. Дата звертання: 04.08.2009 р.

83. Антологія єврейської поезії. Українські переклади з їдишу / Укл. та редактори: В. Чернін, В. Богуславська. – К.: Дух і Літера, 2007. – С. 76, 89, 198, 246, 249, 288, 349, 464, 482.

84. Франко І. Перехресні стежки / Іван Франко // Франко І. Вибрані твори у трьох томах. – Т. 2: Проза, драматургія. / Упор. та ред. З. Гузар. – Вид. друге, доп. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 571–572.

85. Вайс Р. Евреи и власть / Пер. с англ. / Рут Вайс. – М.: Текст: Книжники, 2009. – С. 71, 101.

86. Там само. – С. 63.

87. Франко І. Перехресні стежки / Іван Франко // Франко І. Вибрані твори у трьох томах. – Т. 2: Проза, драматургія. / Упор. та ред. З. Гузар. – Вид. друге, доп. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 378.

88. Там само. – С. 379.

89. Вайс Р. Евреи и власть / Пер. с англ. / Рут Вайс. – М.: Текст: Книжники, 2009. – С. 34–35, 41–42.
90. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. – 2-ге вид. – К.: Факт, 2009. – С. 135.
91. Рот Й. Білі міста. Вибране / Пер. з нім. / Йозеф Рот. – К.: Видавництво «Смолоскип», 1998. – С. 158.
92. Там само. – С. 169.
93. Рот Й. Марш Радецького. Роман / Пер. з нім. / Йозеф Рот. – К.: Юніверс, 2000. – С. 148, 174.
94. Бондаренко К. Міт Центральної Європи та перспективи виникнення центральноєвропейської цивілізації // Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки. Матеріали Міжнародної наукової конференції, Чернівці, 18 – 19 вересня 2000 р. – Чернівці: БУКРЕК, 2000. – С. 55–58.
95. Сагаева Л. Г. Исторические и современные национальные мифы в новом независимом государстве / Л. Г. Сагаева // Философский век. Альманах. – Вып. 16: Европейская идентичность и российская ментальность / Отв. ред. Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2001. – С. 175.
96. Левенець Ю. Роль національного міту у відродженні національної свідомості українського народу / Юрій Левенець // Нова політика. – 2001. – № 2. – С. 50–54; Řezník M. Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19. století) / Miloš Řezník. – Praha: Triton, 2003. – S. 19–28.
97. Hye H. P. Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation / Hans Peter Hye. – Praha: Karolinum nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998. – S. 33–44.
98. Головерса І. Амнезія і гіпертрофія міту Галичини / Іван Головерса // І. – 1997. – Ч. 9: Австрія після Австрії. – С. 100–102.
99. Шнирельман В. А. Национальные символы, этноисторические мифы и этнополитика / В. А. Шнирельман [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/schnir_nac_simv.php. Дата звертання: 05.08.2009 р.
100. Касьянов Г. В. Теорії нації і націоналізму. Монографія / Г. В. Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – С. 285.
101. Франко І. Гриць і панич / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. – Т. 21. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 284–287.
102. Халлер М. Південний Тіроль: політична чи економічна історія успіху? / М. Халлер // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укл.: І. Ф. Кононов., В. П. Бородачов, Д. М. Топольський. – Луганськ: Знання, 2002. – С. 323, 324.
103. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія, упор. У. Кришталович, І. Сварник. / (ред.) О. Турій. – Львів: Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету, 2002. – С. XXVI, XVII.
104. Вольдан А. Українці та єдність монархії / Альоїз Вольдан // І. – 1997. – Ч. 10: Україна і Польща наприкінці ХХ століття. – С. 105–107.
105. Rudnytsky L. I. The Ukrainians in Galicia Under Austrian Rule / Ivan L. Rudnytsky // Nation-building and the Politics of Nationalism. Essays on Austrian Galicia / Andrei S. Markovits and Frank E. Sysyn, editors. – Cambridge: Harvard University Press, Harvard Ukrainian Research Institute, 1989. – P. 30–37.
106. Миллер А. Галиция в системе австро-венгерского дуализма / Алексей Миллер // Австро-Венгрия: опыт многонационального государства. / Отв. ред. Т. М. Исламов, А. И. Миллер. – М.: РАН, Институт славяноведения и балканистики, 1995. – С. 64.
107. Сосновська Д. Стереотип України та українців в польській літературі / Данута Сосновська // І. – 1997. – Ч. 10: Україна і Польща наприкінці ХХ століття. – С. 91.
108. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 155; Пачковський А. Польща й Україна. Важкі питання, складні відповіді / Анджей Пачковський // Європа

та її болісні минувшини / Автори-упорядники Жорж Мінк і Лора Неймайер у співпраці з Паскалем Боннаром. – К.: Ніка-Центр, 2009. – С. 143.

109. Адемець М. Національний характер поляків. Стереотипи, риторика й англелогія на службі національній справі і мітології / Марек Адамець // *Ї*. – 1997. – Ч. 10: Україна і Польща наприкінці ХХ століття. – С. 48–55; *Fras Z. Galićja / Zbigniew Fras*. – Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004. – S. 254, 255.

110. Czapiewski E. O program dla Polski. Korespondencja Wincentego Pola i Józefa Ignacego Kraszewskiego / Edward Czapiewski // *Od Franciszka Józefa do małych ojczyzn (pod red. Mareka Górnego). Tom poświęcony pamięci Zbigniewa Frasa*. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. – S. 135–144.

111. Терещенко Ю. І. Причинки до історії галицького консерватизму / Ю. І. Терещенко // *Вісник Київського державного лінгвістичного університету*. Серія: Історія, економіка, філософія. – Вип. 4. – К., 2000. – С. 25.

112. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1896 рр. / Олена Аркуша. – Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996. – С. 29.

113. Терещенко Ю. І. Причинки до історії галицького консерватизму / Ю. І. Терещенко // *Вісник Київського державного лінгвістичного університету*. Серія: Історія, економіка, філософія. – Вип. 4. – К., 2000. – С. 19.

114. *Fras Z. Galićja / Zbigniew Fras*. – Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004. – S. 222.

115. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Вид. третє, переробл. та розширене / Наталя Яковенко. – К.: Критика, 2006. – С. 242–244, 304–307; Сливка Л. Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772–1914 рр.) / Любов Сливка. – Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2009. – С. 157–182; Возняк Т. Моделі польсько-українського співіснування: ретроспектива та перспектива /

Тарас Возняк // *Ї*. – 1997. – Ч. 11: Україна – Польща. Діалог над кордоном. – С. 24, 25.

116. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.) / Олексій Сухий. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – С. 152–175.

117. Терещенко Ю. І. Причинки до історії галицького консерватизму / Ю. І. Терещенко // *Вісник Київського державного лінгвістичного університету*. Серія: Історія, економіка, філософія. – Вип. 4. – К., 2000. – С. 24.

118. Москвофільсько-польський альянс // *Діло*. – 1908. – 18 січня. – С. 1.

119. Іван Петрович. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915. – Б.М.: Накладом видавництва «Політична бібліотека», 1916. – С. 11.

120. Шнирельман В. А. Национальные символы, этноисторические мифы и этнополитика / В. А. Шнирельман [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/schnir_nac_simv.php. Дата звертання: 05.08.2009 р.

121. Обращение общественных деятелей Галиции в Государственную Думу по вопросу о введении русского языка в галицийских школах и учреждениях. 1907 г. – Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 579, оп. 1, д. 551, л. 1–1 об.

122. Травля русскихъ въ Буковинѣ // *Галичанинъ*. – 1900. – 27 января (8 февраля). – С. 1–2.

123. Протоколы совещания парламентской фракции Партии Народной Свободы с представителями местных групп партии. 14. – 15.11.1909 г. – ГАРФ, ф. 523, оп. 1, д. 9, л. 24 об.; Протоколы заседаний конференции членов парламентской фракции К[онституционных]Д[емократов]сучастиемЦ[ентрального]К[омитета] и членов партии к[а]д[етов]. 23. – 25.03.1914 г. – ГАРФ, ф. 523, оп. 1, д. 16, л. 24, 24 об.

124. Брюейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання в новій Європі / Пер. з англ. / Роджерс Брюейкер. – Львів: Кальварія, 2006. – С. 192.

125. Савченко В. Н. Национально-политические отношения в Восточной Галиции и в Буковине. 1910–1911 годы / В. Н. Савченко // Вопросы истории. – 2003. – № 5. – С. 145, 149.

126. Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908 / Czesław Partacz. – Toruń: Adam Marszałek, 1996. – S. 28–29.

127. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 154, 155.

128. Ауслендер Р. Спогади про одне місто / Роза Ауслендер // І. – 1997. – Ч. 9: Австрія після Австрії. – С. 40–43.

129. Рихло П. Шібболет. Пошуки єврейської ідентичності в німецькомовній поезії Буковини / Петро Рихло. – Чернівці: Книги-XXI, 2008. – С. 291, 292.

130. Мухаметшина Н. С. Основные элементы националистической идеологии / Н. С. Мухаметшина // Вестник Самарского государственного университета. Серия «Социология и социальная работа». – 2004. – № 1 (31). – С. 55–57.

131. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / Пер. з нім. / Дітер Лангевіше. – К.: «К.І.С», 2008. – С. 93–94, 109–111.

132. Шаров К. С. Музыка как инструмент национализма / К. С. Шаров // Вестник Московского университета. Серия 7: Философия. – 2005. – № 1. – С. 64, 73–76; Чаки М. Идеология оперетты и венский модерн: Культурно-исторический очерк / Пер. с нем. / Мориц Чаки. – Спб.: Издательство имени Н.И. Новикова, 2001. – С. 25–29.

133. Косухин Н.Д. Африка: политизация этничности / Н.Д. Косухин // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 2006. – № 1 (6) – С. 101; Попов В. А. Национальная идея и политизация этнического фактора / В.А. Попов // Рубеж. Альманах социальных исследований. – 1994. – № 5. – С. 184, 186.

